

i postkonfliktom multikonfesionalnim društvima, pokušavajući religioznost bosanskohercegovačkih muslimana testirati na modernim sociološkim teorijama sekularizacije i desekularizacije. Jedino se Šaćir Filandra koncentrirao na pitanje identiteta Bošnjaka izvan Bosne i Hercegovine. On definira problem dvojne, bošnjačko-muslimanske nominacije u identitetskim procesima među muslimanima u Crnoj Gori na prelazu 20. i 21. stoljeća, a raspravlja i o mogućem scenariju za buduća vremena, povremeno nudeći savjete šta bi to bilo najbolje za bošnjačko-muslimansku grupu u Crnoj Gori. Poželjna je bila, ali je izostala konkretna paralela djelatnosti bošnjačke elite u Bosni i Hercegovini i analiziranih procesa u Crnoj Gori.

Nakon iščitavanja i analiziranja Zbornika stiče se dojam da su prezentirani radovi rezultat bavljenja autora naučnim problemima u vlastitim tematskim okvirima koji su u većoj ili manjoj mjeri kompatibilni tematici Konferencije i Zbornika, što je, između ostalog, rezultiralo djelomičnom nepotpunošću i otvaranjem, a ne zatvaranjem definiranog naučnog pitanja. Također, izostao je rad koji bi sintetizirao pitanje identiteta Bošnjaka u 20. st., što je sigurno rezultat nedovoljne istraženosti, i opet ukazuje na opravdanost organiziranja ove Konferencije i objavljivanja prezentiranih materijala. Bilo bi dobro na ovakvim skupovima davati „zadatke“ za pisanje preglednog rada sa osnovnim karakteristikama zadate teme gdje bi se vidjela istraženost, kontroverze, nedostaci i budući zadaci, a konferencija bi dobila više sistematičnosti. Za septembar 2009. godine najavljeni skup „*Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju*“ trebao bi otići korak dalje u pravcu potpunijeg sagledavanja identiteta naše zemlje, ljudi i naroda/nacija koji je nastanjuju i preki-

danja uobičajenog pristupa promatranja spornog ili manjeg spornog nacionalnog identiteta Muslimana/Bošnjaka, dok se nacionalni identitet i geneza nacionalnog identiteta druga dva bosanskohercegovačka naroda implicitno podrazumijevaju za neupitne, što bi trebalo voditi u najispravnijem pravcu promatranja Bosne i Hercegovine kao cjeline, s uvažavanjem svih različitosti i sličnosti unutar nje ■

Sabina Veladžić i Edin Radušić

Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma na prostoru bivše Jugoslavije – Zbornik radova. Novi Sad: 2008, 266 str.

Radovi iz ovog Zbornika predstavljeni su na Međunarodnom naučnom skupu „Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma na prostoru bivše Jugoslavije“, maja mjeseca 2008. godine u Novom Sadu. Zbornik je izdat također u Novom Sadu iste godine. Podijeljen je na 3 dijela i broji 17 radova historičara i politologa iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Mitovi i stereotipi, odnosno nevjerodostojni i ustaljeni prikazi prošlosti i prošlih događaja su često zastupljeni kako u historiji tako i u historiografiji bivše Jugoslavije. Ovaj skup, ali i Zbornik radova kao njegov produkt imali su za cilj okupiti znanstvenike iz regiona, te diskusijom i donošenjem zajedničkih zaključaka raditi na demitologizaciji prošlosti, razumijevanju i prevazilaženju stereotipa koji su produkt nacionalističke i komunističke ideologije na ovim prostorima.

Ljubodrag Dimić, sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, govori o brojnosti mitova i stereotipa u jugoslavenskoj historiji. Po njemu, mitovi nastaju projekcijom nekritičkih osobnih političkih, vjerskih, nacionalnih i ideoloških predstava na ono što je predmet istraživanja, te donošenjem sudova i zaključaka, bez valjanog sagledavanja, upoznavanja, istraživanja i objašnjavanja. Za Dimića, ali i za svakog realnog promatrača i istraživača, prošlost jugoslavenske države i društva predstavlja prostor koji je mnogo više i češće ispunjen zamislama i maštom, odnosno mitovima, nego znanjem ili stvarnošću. Tako Dimić dolazi i do pojma "privid stvarnosti", koji se odnosi na sve ono što je obojeno maštom, emocionalnim, ideološkim i nacionalističkim elementima. Razum je taj koji treba da razlikuje i napravi jasnu granicu između stvarnosti i privida stvarnosti, odnosno granicu između znanja i mitova. Svaka historija nakon 1918., 1945. i 1991. pisana je na isti kalup. Trebalo je oduzeti moć i legitimitet prošlog, a ojačati položaj i pozicije novoj vlasti. I na taj način se nije stvaralo ništa drugo, nego mitologija. Dimić reviziju prošlosti jugoslavenske države ostavlja novim istraživačima sa zadatkom da se prevaziđu ideološki, nacionalni, politički, tradicijski i vjerski ustaljeni obrasci i da se okrenu isključivo svom zanatu, razumnom tumačenju historije, koje će biti ispunjeno znanjem, a ne mitom.

Dr. Mile Bjelajac, sa Instituta za noviju istoriju Srbije iz Beograda, u svom radu "Mitovi i stereotipi koji su nadživeli Jugoslaviju" razmatra stereotip o "prodaji" hrvatskih teritorija¹ od strane Beograda

¹ U pitanju su bile teritorije Koruška, Slovenačko primorje sa Trstom i dijelovima Furlanije i Julijske krajine, Istra, otoci i Dalmacija, na koje je

1915–1924. godine. Ovaj mit nastaje uoči stvaranja jugoslavenske države i prisutan je tijekom njenog trajanja, ali i kasnije kada se formiraju nove države raspadom Jugoslavije i kada je potrebno legitimirati njih i vlast u njima. Kako su ove teritorije bile naseljene hrvatskim i slovenskim stanovništvom, formiran je mit da su teritorije prepuštene Italiji "iz nebrige srpskih vlastodržaca, zato što nisu bili u pitanju krajevi naseljeni srpskim stanovništvom".² Ovaj mit je trebao oslabiti solidarnost između srpskog i hrvatskog naroda i pokazati na besmisao zajedničke države. Hrvatsko javno mnijenje smatralo je da je srpska vojska mogla biti oslonac u političkoj borbi za nacionalne teritorije. Da shvatimo da tako nije moglo biti i da je to samo stereotipno mišljenje, dovoljan nam je podatak koji Bjelajac u svom radu donosi: "...prema dve srpske eskadrile, često bez benzina, stajale su 84 eskadrile italijanske avijacije i preko 500 mornaričkih hidroaviona..."³

Mira Radojević, sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, u svom radu "Stereotipi o jugoslavenstvu" govori o jugoslavenskoj ideji, odnosno ideji integracije južnoslavenskih naroda u jednu državu. Autorica je svoj rad bazirala isključivo na periodu pred Prvi svjetski rat, vremenski određenom od 1903. do 1914. godine, a po njoj je to period "intenzivne promocije jugoslavenske ideje".⁴ Za čitanje ovog članka potrebna je izvjesna doza kritičnosti, jer u nekim mo-

Italija, kao nasljednica Mletačke republike polagala historijsko pravo.

² *Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma na prostoru bivše Jugoslavije. Zbornik radova.* Novi Sad: 2008, 25.

³ *Isto*, 30.

⁴ *Isto*, 45.

mentima autorica, razbijajući stereotip da je Srbija koristila jugoslagenstvo za promoviranje velikosrpskih ideja i težnji, kreira novi stereotip.

Saša Marković u svom radu "Integralno jugoslagenstvo u Vojvodini – odjek i stranačko određenje" govori o tome kako je ideologija integralnog jugoslagenstva, koja je uspostavljena nakon šestojanuarske diktature, imala odjeka na razvoj stranačkog i političkog života u Vojvodini. Autor navodi da je i KPJ poduzimala iskrene i efektivne mjere s ciljem da se animozitet između nacionalnih zajednica u Vojvodini prevaziđe, ali po brojnim selima, zbog utjecaja crkve, građanskih političara i neaktivnosti i neobrazovanosti stanovništva nacionalno pitanje nije riješeno i međusobni sukobi su ostali prisutni još jako dugo na ovim prostorima.

Vjekoslav Perica u svom članku "Nacionalne crkve Srba i Hrvata i sakralizacija mitske prošlosti Drugog svjetskog rata" ističe kako svaka historijska perspektiva postaje mitska ako služi nekoj svrsi, a da to nije povijesna znanost, otvorena demokratska debata i kritičko preispitivanje stvarnosti u demokratskom društvu.⁵ U svom radu je uradio reviziju historije Drugog svjetskog rata od strane ove dvije crkve kroz konstrukciju mitova i svetačko-mučeničkih kultova, a posebnu pozornost je posvetio Alojziju Stepincu, Nikolaju Velimiroviću, Jansenovcu i Bleiburgu. U zaključku Perica ističe kako su ova 4 analizirana mita primarno antikomunistički i antijugoslavenski mitovi, a sekundarno u sebi nose animozitet između hrvatskog i srpskog naroda. Nemoguće je, kako i sam autor ističe, pre raditi ove mitove, dati im pravu i stvarnu sliku zbivanja na osnovu historijskih izvora

⁵ *Isto*, 128.

i činjenica, te ih kritički sagledati, ispitati i analizirati, jer onda više ne bi bili mitovi. Jedino što se može uraditi na njihovom prevazilaženju jeste ukazivati na to da su to samo nerealni prikazi historije koji imaju određenu funkciju u ovom vremenu i pomoću pluralizma i otvorenosti društva nastojati pronaći uvjete za promjene koje će ove mitove staviti u čošak i skloniti sa pozornice javnog života.

U svom tekstu "Srpski stereotipi o Njemcima i percepcija Evrope" *Ranka Gašić*, sa Instituta za savremenu istoriju iz Beograda, govori o historijskim vezama Srba i Nijemaca i stereotipnoj slici o Nijemcima koja je postojala u 19. i 20. stoljeću. Ovaj stereotip, kao i svaki drugi, ima pozitivne i negativne strane, a za posljedicu ima jak utjecaj na shvatanje Evrope uopće. Autorica zaključuje da je stereotip Srba o Nijemcima prije izbijanja Prvog svjetskog rata bio pozitivan, mada je i tada postojao strah od utapanja u moćniju kulturu. Ratovi su sa sobom donijeli i novu vrstu iskustva, pa je tijekom 20. stoljeća, uključujući i ratove 90-ih godina, na jugoslavenskom prostoru preovladavao negativan stereotip. Nijemci su smatrani kao nasilni susjedi, mašine koje su stvorene za neprekidnu borbu, a pri tome su uvjereni u svoju superiornost.

Rad *Ljubiše Despotovića*, sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, "Mitovi i stereotipi u funkciji geopolitike – Srbofobija i njeni izvori" nastoji objasniti osnovnu funkciju, nastanak i medijsku eksploataciju mitova i stereotipa kako u njihovoj historijskoj tako i u njihovoj geopolitičkoj perspektivi. Despotović navodi da razlike koje postoje na nivou civilizacijsko-kulturoloških obrazaca mogu biti osnova za konstruiranje straha prema nekome, odnosno fobije, ali ono što pokreće razvoj socijalnih i političkih fobija jesu interesi koji iz tih razlika proističu. U

radu autor tumači da je srbofobija plod iracionalnog straha zapadnog čovjeka prema pripadnicima jednog malog, slavenskog naroda. A da li je vjerovati Despotoviću ili ne, ostat će na istraživačima da se uhvate u koštac sa činjenicama, izvorima, mitovima i različitim percepcijama i utvrde da li je možda i ovaj autor u težnji za demitologizacijom kreirao neki novi mit.

U radu "Mit o izabranom narodu" autora *Darka Gavrilovića*, sa Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci, nastoji se predstaviti povezanost nacionalizma i mitova koji su se razvili na osnovama Starog i Novog zavjeta. Ideolozi nacionalizma bili su ti koji su po svojoj prošlosti tražili bilo šta što bi moglo u najvećoj mjeri odgovarati njihovim političkim potrebama. Tamo gdje ne bi našli slavnu prošlost nerijetko su i poraze pretvarali u pobjede i okretali se idejama onoga što je u Evropi bilo zajedničko – a to je kršćanstvo. Tako se najprije javio i mit o "izabranom narodu" i "obećanoj zemlji", koji svoje temelje ima u Starom zavjetu.⁶ U skladu s tim javljaju se i mnogi autori sa sličnim idejama, ali i sa pretenzijama da je potrebno onu srpsku historiografiju koju smatraju netačnom zamijeniti novom, koja je, naravno, po njima tačna. Srpski narod će u tim novim historiografijama biti predstavljen kao najstariji na svijetu, odnosno kao "izabrani narod".

Srđan Šjukić sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u svom tekstu pod naslovom

⁶ "...u Indiji, prvoj sorabskoj ili srpskoj kolijevci, gdje su još 5 000 godina prije Hristovog rođenja postojale dvije srpske države: Velika Sarbarska I Primorska Panovska...", a potom navodi da je svijet stvoren tačno u 09:00 sati, 23.10.4004. godine pr.n.e., što implicira da su, poredeći sa Starim zavjetom, Srbi stariji od Adama, pa tako i od svijeta. *Mitovi i stereotipi...*, 177.

"Mitovi i sukobi na Zapadnom Balkanu – jedan antropološki pristup" nastoji prikazati odnos između mitova i sukoba na zapadnom Balkanu. U tom objašnjenju on polazi od činjenice kako je mit nešto negativno i nepoželjno, te da za konačan mir treba izvršiti demitologizaciju. Za njega, mit je univerzalna kulturna tvorevina koja se javlja u određenom vremenu i ima tačno određenu društvenu funkciju, a sukobi se javljaju usljed mitova koji nisu naučni i ne daju naučnu, već moralističko-političku sliku. I jedino ako mitove shvatimo kao takve, moći ćemo se upustiti u proučavanje odnosa sukoba i mitova, posebno na zapadnom Balkanu.

Edin Radušić, sa Filozofskog fakulteta u Sarajevu, u svom radu "Narodi u Bosni i Hercegovini se mrže stoljećima?! Kako je sve to počelo?" govori o stereotipu po kojem se narodi u Bosni i Hercegovini mrže stoljećima i da je baš ta mržnja osnovni uzrok nesporazuma i sukoba u zemlji. Rad je usmjeren isključivo na sredinu 19. stoljeća, period kada su se počeli graditi nacionalni identiteti u Bosni i Hercegovini i počeli stvarati stereotipi o uzajamnoj mržnji. Najoštrija linija razlikovanja povučena je u religiji. Radušić rješenje ovog problema vidi u ulasku Bosne i Hercegovine i susjednih država u okvire euro-atlantskih integracija. Na taj način će se prevazići antagonizam između bosanskohercegovačkih naroda, ali i sukobi koji se temelje na istom. A da li je to baš tako jednostavno? Poistovijetili su se religija i narodnost, ali kada bi jedni od drugih, ali i jedni o drugima više učili, kada bismo pronalazili uzajamne sličnosti, a nastojali da prebrodimo razlike, tako bi iščezli i antagonizam i sukobi među bosanskohercegovačkim narodima. Možda nam je ta mržnja nametnuta izvana, ali je ona u nama i jedino je mi možemo iskorijeniti ili

produbiti, a nikako neke evropske integracije, ma koliko one bile moćne.

Rad *Adnana Jahića* sa Filozofskog fakulteta u Tuzli govori o nekim stereotipima koji su se razvili u okrilju historiografije, te naučne i šire javnosti o nekim pitanjima iz bosanskohercegovačke historije u doba prve jugoslavenske države (1918–1945). Prema autoru, stereotipi su nastajali na temeljima općenito negativnog određenja jugoslavenske historiografije socijalističkog razdoblja prema monarhističkoj Jugoslaviji. Cilj autora nije bio korigovanje, niti napadanje jugoslavenskih autora, već poziv istraživačima da detaljnije iščitavaju literaturu i koriste se što većim brojem izvora koji bi mogli ponuditi odgovore na pitanja i dileme koji se pred istraživačima otvaraju.

Igor Graovac u svom članku "Stereotipi i mitovi o ljudskim gubicima (žrtvama i stradalnicima) u ratovima tijekom XX stoljeća na području bivše Jugoslavije" najprije ističe, da na osnovu suvremene viktimologije treba razlikovati žrtve od stradalnika. Stereotipno se često stradalnici i žrtve objedinjuju, pa se najčešće govori samo o žrtvama, a posebno nakon Drugog svjetskog rata, kada se čak počinje i manipulirati brojem žrtava i stradalnika. Autor problem ovakvog pristupa vidi u izdiferenciranom nacionalnom, republičkom ili političkom ključu, s rezultatima umanjavanja ili uvećavanja broja žrtava i stradalnika, čime se manipuliralo njima. Ista situacija nastala je i u ratovima na koncu XX stoljeća, pri raspadu Jugoslavije.

Janko P. Veselinović sa Fakulteta za preduzetni menadžment u Novom Sadu nije historičar, ali u svom radu "Odnos Srbije prema Srbima iz okruženja – istine i zablu-

de" analizira odnos Srbije prema dijelovima srpskog naroda koji živi u susjednim državama i traži od historičara da detaljnije istraže odnos matične države prema svom narodu koji živi van granica te države. Autor nastoji pokazati potrebu za historijskom analizom i sagledavanjem loših političkih odluka lidera matičnog naroda na dijelove svog naroda koji živi van granica te države. Autor je ukazao potrebu za istraživanjem Srbije i srpskog naroda, kao konkretnog primjera iz svog rada, ali nije isključena ni potreba analiziranja i sagledavanja drugih matičnih država i njenog naroda van granica iste.

Autori ovog Zbornika složili su se u jednom, da su mitovi neutemeljeni i nerealan prikaz prošlosti i prošlih zbivanja sa izražajnom funkcijom u tačno određenom periodu. Složili su se i da su mitovi i stereotipna mišljenja jedan od glavnih razloga za sukobe naroda sa prostora bivše Jugoslavije. Ovim skupom i Zbornikom, kao njegovim krajnjim rezultatom, nastojalo se dijalogom, diskusijom i različitim pogledima, te donošenjem zajedničkih zaključaka raditi na demitologizaciji prošlosti, razumijevanju i prevazilaženju stereotipa koji su produkt nacionalističke i komunističke ideologije na ovim prostorima. Ali kako se dalo vidjeti, neki od autora su upali u zamku i boreći se da jugoslavensku prošlost očiste od mitova, bili su na pragu stvaranja novih mitova. U historijskoj nauci i njenom daljem razvoju nužno je izbjegavati ovakve zamke, jer time dobivamo samo novi mit koji ponovno treba demitologizirati i na koncu ispadne da se nauka samo vrti u krug ■

Šeila Galijašević